نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال بیست و یکم، شماره ۶۰، بهار ۱۴۰۰

تحلیلی بر وضعیت شاخص‌های تاب‌آوری در بافت های فرسوده شهری مطالعه موردی: بافت فرسوده شهر فاروج

دریافت مقاله: ۹۸/۱/۷ **پذیرش نهایی:** ۹۸/۶/۱

صفحات: ۲۳۸-۲۱۹

آمنه نقدی: دانشجوی جغرافیا و برنامه‌ریزی‌شهری، گروه جغرافیا، واحد شیروان، دانشگاه آزاد اسلامی، شیروان، ایران.
Email: Amnaghdi27@gmail.com

عزت ا... مافی: دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی‌شهری، گروه جغرافیا ، واحد شیروان، دانشگاه آزاد اسلامی، شیروان، ایران[1].
Email: Ezzatolah_mafi@yahoo.cim

مهدی وطن پرست: استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی‌شهری، گروه جغرافیا، واحد شیروان، دانشگاه آزاد اسلامی، شیروان، ایران.
Email: M_vatanparast.azad@yahoo.com

چکیده

هدف اصلی از انجام این پژوهش، تحلیل وضعیت شاخص های تاب آوری در بافت فرسوده و قدیمی شهر فاروج است. در این راستا تعداد ۳۲ شاخص در چهار بعد، کالبدی ـ محیطی، اجتماعی، اقتصادی و نهادی ـ مدیریتی براساس مطالعات مبانی نظری تحقیق انتخاب شد. در گام بعدی براساس این شاخص ها، پرسشنامه پژوهش طراحی و در میان ساکنان محدوده مورد مطالعه توزیع گردید. لازم به ذکر است ۳۸۰ خانوار در تکمیل پرسشنامه ها همکاری کردند. در ادامه اطلاعات جمع آوری شده وارد نرم افزار SPSS شد و سپس با آزمون تی تک نمونه ای نتایج پژوهش مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. در پایان، چهار بعد تاب آوری با یکدیگر و براساس نمره های میانگین مقایسه شد. نتایج بدست آمده حاکی از آن است که تاب آوری در بعدنهادی ـ مدیریتی با نمره میانگین ۲/۷۰ در رتبه اول قرار دارد. در رتبه دوم تاب آوری کالبدی ـ محیطی با نمره میانگین ۲/۴۷ قرار گرفته است. نهای تا ابعاد اجتماعی و اقتصادی به ترتیب در رتبه های سوم و چهارم قرار دارند. در بخش دیگری از پژوهش ضریب اهمیت هر یک از شاخص ها براساس نظرات کارشناسان برآورد شد. در پایان براساس تلفیق نتایج، شاخص هایی که اولویت اجرایی بالاتری دارند، مشخص شد. در این روش دنبال شاخص هایی هستیم که در در وضع موجود نمره میانگین پایین داشته و همچنین از ضریب اهمیت بالایی برخوردار هستند. براساس تحلیل های انجام شده نه شاخص با ویژگی های مذکور وجود دارند. در این باره می توان به شاخص هایی همچون دسترسی به محل اسکان موقت، میزان آگاهی نسبت به بروز بلایای طبیعی و انسانی در محله، میزان آگاهی در زمینه واکنش‌ها و نحوه رفتار مناسب در زمان بحران، امنیت شغلی، توان مالی ساکنان برای مشارکت در حین بحران و حمایت سازمان های بیمه از ساکنان اشاره کرد.

کلید واژگان: تاب آوری، بافت فرسوده، شاخص، فاروج.

---

۱. نویسنده مسئول : دانشگاه آزاد اسلامی شیروان ،گروه جغرافیا برنامه ریزی شهری ۰۹۱۵۱۱۹۰۵۸۰

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1400.21.60.15.1]
[DOI: 10.52547/jgs.21.60.219]

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

[DOR: 20.1001.1.22287736.1400.21.60.15.1]

[DOI: 10.52547/jgs.21.60.219]

مقدمه

امروزه معضلات و مشکلات بافت‌های فرسوده شهری یکی از مسائلی است که در حوزه شهرسازی شهروندان را با مشکلات متعددی مواجه ساخته است و همچنین یکی از مهم‌ترین چالش‌های شهری با توجه به نبود زیرساخت‌های مناسب شهری و افت عملکرد این بافت ها از نظر ابعاد کالبدی، اجتماعی، اقتصادی و نهادی در مواجه با مخاطرات می‌باشد.(اسدی عزیز آبادی و دیگران ،۱۳۹۷:۱۱۱)

تحولات زندگی شهرنشینی چند دهه اخیر، بافت‌های قدیم را با مشکلات عدیده‌ای در ابعاد مدیریتی، اقتصادی، اجتماعی و کالبدی بوجود آورده که همه این عوامل دست به دست هم داده و زمینه مناسبی را برای فرسودگی این بافت‌های با ارزش و تاریخی فراهم نموده است(خاکپور و مهرورز، ۱۳۹۳: ۲). از این رو بافت های فرسوده شهری به دلیل فرسودگی های کالبدی، فقدان دسترسی‌های مناسب، کمبود خدمات و زیرساخت های شهری آسیب پذیر بوده و از ارزش مکانی، محیطی، اقتصادی و اجتماعی نازلی برخوردار هستند(پویا و حکیم‌زاده، ۱۳۹۴: ۱۶). این بافت ها به دلیل فقر ساکنان و مالکان آن‌ها امکان نوسازی خود به خودی را نداشته و سرمایه گذاران نیز انگیزه ای جهت سرمایه گذاری در آن ندارند (پوراحمد و زارعی، ۱۳۹۴: ۸). با توجه به سهم بالای این بافت از نواحی شهری و پایین بودن کیفیت زندگی در این بافت ها، موضوع پیش رو همواره مورد توجه مدیران شهری بوده است.

یکی از مسائلی که همواره این بافت ها را مورد تهدید قرار می دهد، مسئله مخاطرات و بحران های طبیعی و غیر طبیعی است. در واقع یکی از معضلاتی که همواره و در طی قرون متمادی زندگی جوامع انسانی را مورد تهدید قرار داده، وقوع بلایا و سوانحی است که، در صورت ناآگاهی و نداشتن آمادگی، صدمات جبران‌ناپذیری به ابعاد مختلف زندگی انسان‌ها اعم از حوزه‌های سکونتی، اجتماعی، اقتصادی، زیست‌محیطی، روان‌شناختی و ... وارد می‌کند. تا دهه ۱۹۸۰، رویکرد کاهش میزان آسیب‌پذیری و مقابله با بحران بر متون نظری مدیریت بحران حاکم بود. از دهه ۱۹۸۰ و به‌خصوص ۱۹۹۰، محققان علوم اجتماعی به‌نقد رویکرد علوم طبیعی در مدیریت بحران پرداختند و معتقد بودند که آسیب‌پذیری یک خصوصیت اجتماعی نیز دارد و به خسارت جمعیتی و فیزیکی محدود نمی‌شود. ازآن‌پس رفته رفته تلاش‌هایی جهت تغییر در پارادایم غالب مدیریت بحران صورت گرفته است. از این رو امروزه در سطح جهان، تغییرات چشمگیری در نگرش به مخاطرات دیده می‌شود؛ به‌طوری‌که دیدگاه غالب از تمرکز صرف بر کاهش آسیب‌پذیری به افزایش تاب‌آوری در مقابل سوانح تغییر پیداکرده است (داداش پور و عادلی،۱۳۹۴: ۷۵).بر اساس این نگرش، برنامه های کاهش مخاطرات باید به دنبال ایجاد و تقویت ویژگی های جوامع تاب آور باشند و در زنجیره مدیریت سوانح به مفهوم تاب آوری نیز توجه کنند(کاتر ، ۲۰۱۰: ۳). ورود واژه تاب آوری به مباحث مدیریت سوانح از سال۲۰۰۵ میلادی مطرح شد و به تدریج در هر دو زمینه نظری و عملی کاهش خطرهای سوانح، جایگاه بیشتری را به خود اختصاص داد(مانتانا ، ۲۰۰۶: ۴۳۵). در واقع دونوع استراتژی برای مواجهه باسوانح وجود داردکه عبارتنداز: استراتژیهای پیش بینی واستراتژیهای تاب‌آوری؛اولی برای روبروشدن بامشکلات ومعضلات شناخته شده به کارمی‌رود و دومی برای مقابله بامشکلات ناشناخته(نور ماندین، ۲۰۱۱: ۲).

تاب آوری شهری مفهومی نسبتا جدید و پیچیده بوده که دارای ابعاد اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و کالبدی است و می‌تواند برای هر اجتماع و هر نوع بی‌نظمی اعم از طبیعی، انسان‌ساخت یا ترکیبی از آن دو مورداستفاده قرار گیرد.(احمدی و دیگران،۵۷:۱۳۹۷)

شهر تاب آور شهری است که بعد از وقوع فاجعه توانایی حفظ تعادل و بازگشت به حالت اولیه و از سرگیری فعالیت‌ها را داشته باشد. در واقع تاب آوری شامل کاهش اثرات اقلیمی و هم افزایش ظرفیت انطباقی است. که با توجه به محدودیت منابع اهمیت دارد مناطق آسیب پذیرتر به منظور تعیین اولویت‌ها برای انجام اقدامات انطباقی شناسایی شوند(میرزایی،۲:۱۳۹۳).ازاین روبرای جلوگیری ازافزایش آسیب پذیری،ضرورت دارد تا تاب آوری جامعه محلی شناسایی واین که چه نقاط قوت موجود درجامعه ای که دستخوش سانحه است برای ساختن مسیر امن توسعه درآینده،وجودداردکه میتوان ازآنها بهره گرفت. شناسایی تاب آوری مردم برای طراحی و اجرای واکنش مناسب به سوانح که دارای اثرات توسعه ای هستندضرورت دارد(رضایی،۱۰:۱۳۸۹). این موضوع در زمینه بافت های فرسوده ضرورت بیشتری دارد. زیرا این بافت ها با مسائل کالبدی، اجتماعی و اقتصادی زیادی سر و کار دارند. در واقع این بافت ها در شرایط فعلی با مسائلی همچون فقر، پایین بودن توان اقتصادی خانوارها، معضلات اجتماعی، امنیت پایین، کمبود خدمات شهری، مسکن نامناسب و ناپایدار، کوچه ها و معابر کم عرض و ... مواجه هستند. مجموعه این مسائل سطح تاب آوری بافت های فرسوده را در مقابل سوانح کاهش می دهد. در این زمینه محدوده مورد مطالعه در این پژوهش، بافت فرسوده شهر فاروج است. براساس مطالعات انجام شده، اکنون هزار و ۷۰۰ واحد مسکونی این شهر در بافت فرسوده واقع شده است. براساس آمارهای جمعیتی بیش از نیمی از جمعیت این شهر در بافت فرسوده شهری سکونت دارند. مطابق با گزارشات ارائه شده، تاکنون تنها ۱۵ درصد از واحدهای مسکونی بافت فرسوده این شهر نوسازی شده است. بر اساس قانون و حتی مازاد بر آن تخفیف و تشویق هایی برای حرکت مردم به سمت نوسازی بافت فرسوده اعمال می شود اما رغبت شهروندان برای نوسازی مسکن بسیار کمرنگ است. این گفته ها بدان معنا است که با رویکردهای گذشته نمی توان به نوسازی بافت های فرسوده پرداخت، لذا اتخاذ رویکردهای نوین همچون بازآفرینی در نوسازی بافت های فرسوده بسیار حائز اهمیت است

مبانی نظری

فرسودگی و بافت فرسوده

فرسودگی یکی از مهم ترین مسائل مربوط به فضای شهری است که باعث بی سازمانی، عدم تعادل و افول حیات شهری واقعی می شود (ناجی‌میدانی و همکاران، ۱۳۹۴: ۳۴). در رابطه با بافت های فرسوده، نوسازی به عنوان فرایند تجدید بناها و فضاهای شهری و ترمیم فضایی بافت های قدیمی و فرسوده شهرها از مهمترین موضوعات و مسائل در حوزه شهری تلقی می شود. نوسازی فرایندی است که مفاهیمی همچون، مرمت، بازسازی، احیا، بازیافت، تغییر و توسعه مجدد را به همراه خود دارد(فرید، ۲۰۱۱: ۷۶۱). بنابراین نوسازی بافت های فرسوده شهری امروزه به یکی از سیاست های اصلی مدیران شهر در بسیاری از کشورها و مناطق تبدیل شده است. دو دلیل اصلی برای اهمیت رو به رشد نوسازی شهرها می توان ذکر کرد (ژنگ، ۲۰۱۴: ۲۷۲).

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1400.21.60.15.1]
[DOI: 10.52547/jgs.21.60.219]

۱. انحطاط و فرسودگی بافت های قدیمی و مرکزی شهرها که موجب خروج مردم از این بافت ها شده و همچنین موجب از بین رفتن اصالت شهرها شهرها می شود.

۲. دومین دلیل آنکه نوسازی بافت های درونی شهرها راهبردی برای مقابله با پراکنده رویی شهرها است.

بافت های تاریخی و فرسوده شهری جهت ارائه شرایط زیست معاصر نیاز به مداخله دارند. تاکنون انواع مختلفی از روش های مداخله و برخورد در بافت های فرسوده شهری تجربه شده که می توان در سه رویکرد کلی زیر دسته بندی کرد:

۱. ساماندهی بافت فرسوده؛

۲. حفاظت از بافت فرسوده؛

۳. دخالت در بافت فرسوده؛

هر یک از این رویکردها و مداخلات اهداف متفاوتی را دنبال می نمایند و اقدامات متنوعی را نیز شامل می گردند. در مواجه با هر بافت شهری در بدو امر و پس از شناخت مسائل و علل فرسودگی می توان یک یا چند شیوه را در قالب راهبرد مداخله به کار گرفت.

جدول(۱). اهداف و شیوه های اقدام در انواع مداخله، (مأخذ: فرشیدی، ۱۳۸۹: ۳۶)

نوع مداخله	هدف مداخله	شیوه های اقدام (یا نوع برنامه)
ساماندهی	هدایت و کنترل توسعه	تدوین اسناد هدایت گر (ضوابط و مقررات)
حفاظت	حفاظت (مطلق)	تدوین اسناد هدایت گر (ضوابط و مقررات) و (اقدام لازم توسط سازمان مسئول)
مداخله (سازنده)	بهسازی، بازسازی، اصلاح یا احیای فضای شهری حفاظت (فعال)	تهیه طرح، اسناد هدایت گر و برنامه سازماندهی و سرمایه گذاری
مداخله (بنیادی)	نوسازی، حفاظت (فعال) ایجاد فضا و ساختارهای نوین	تهیه طرح و برنامه (اقدام) سازماندهی و سرمایه گذاری

رویکرد تاب آوری

مفهوم تاب‌آوری ریشه در علم فیزیک و ریاضی دارد وبرای توصیف توانایی یک ماده یا سیستم برای بازگشت به حالت تعادل پس ازجابجای یاحرکت به کارمی‌رود(لون و مارس، ۲۰۱۴: ۲۵). این مفهوم درسال۱۹۷۳توسط هالینگ[۲] که ازوی به‌عنوان پدر تاب‌آوری یاد می‌شود به‌عنوان یک اصطلاح توصیفی دراکولوژی معرفی گردید(کورهولم، ۲۰۱۴: ۱۲۱) وازآن زمان به بعد به طور گسترده‌ای مورد استفاده قرارگرفته و برزمینه‌های علمی مختلفی مانندمدیریت بلایا،روانشناسی و اکولوژی تأثیرگذاشته است(لون و مارس، ۲۰۱۴: ۲۵۱) تایمرمن (۱۹۸۱) نخستین فردی بودکه مفهوم تاب‌آوری رادرحوزه بلایا و مخاطرات مطرح کرد(مایو نگا، ۲۰۰۷: ۳۶) .این مفهوم پس ازپذیرش چهارچوب کاری هایوگو برای دوره سال‌های۲۰۰۵ تا ۲۰۱۵ به‌طوروسیعی به‌کاررفته شده است(یوسامه ، ۲۰۱۴: ۲۵). لذاروزبه‌روز شاهد افزایش تعداد مطالعات وکارهای علمی درارتباط بامفهوم

[2]Halling

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1400.21.60.15.1]
[DOI: 10.52547/jgs.21.60.219]

تاب‌آوری به عنوان رویکردی جدیددر مدیریت بحران و بلایا هستیم .بااین‌حال ازآنجا که تاب‌آوری مفهومی کلی و نوپاست بخش اعظم مطالعات موجود به توصیف وشرح این مفهومو تعیین ابعاد ومشخصه‌های مختلف آن پرداخته‌اند.به‌طوری‌که تحقیقات نسبتاً اندکی درزمینه ایجاد ابزارهایی برای اندازه‌گیری و ارزیابی تاب‌آوری شهری ارائه شده است

تاب آوری در فرهنگ لغات، توانایی بازیابی، بهبود سریع، تغییر، شناوری، کشسانی و همچین خاصیت فنری و ارتجاعی ترجمه شده است(لیو، ۲۰۰۰: ۲۳) .در واقع تاب آوری به توانایی یک شیء برای بازیابی شکل و ساختار اصلی خود، پس از آنکه تحت‌تاثیر نیروهای خارجی تغییر شکل یافته، دلالت دارد. بایستیاشارهنمودکه ورود مبحث تاب آوری به مباحث شهرسازی ومدیریت بحران به مثابه تولد فرهنگی جدید می‌باشد. عبارت‌هایی چون "جوامع تاب آور و پایدار"، "ایجاد جوامع تاب آور" به صورت معمول در مقالات علمی و برنامه هایی عملیاتی استفاده می شوند. این درحالی است که برخی از آن به عنوان الگوی جدیدی در تحولات شهرسازی یاد می کنند(مک کنتیر ، ۲۰۰۲: ۴۷) .این واژه به‌عنوان پلی برای پرکردن خلأهای بین کاهش خطر بلایا و سازگاری با تغییرات محیطی است. در واقع واژه تاب‌آوری به مفهومی برمی‌گردد که به راحتی می‌تواند با تمامی مراحل و بخش‌های سوانح و مدیریت بحران ارتباط پیدا کند و از آن برای دستیابی به راه‌حل‌هایی جهت رفع پیچیدگی‌های مفهومی و پاسخ به سوالات محققان استفاده شود.

ابعاد و مؤلفه های تاب آوری

تاکنون هیچ مجموعه ویژه‌ای از شاخص‌ها یا چهارچوب‌های سازمان‌یافته برای کمی سازی تاب‌آوری به وجود نیامده است. باوجوداین، در جامعه علمی، اجتماعی وجود دارد مبنی بر این‌که تاب‌آوری، مفهومی چندجانبه و دارای ابعاد زیر می‌باشد.

تاب‌آوری اجتماعی

به وضع دموگرافیکی یک اجتماع مبتنی بر سن، جنس، قومیت، نژاد، وضع اجتماعی –اقتصادی و سرمایه اجتماعی دلالت دارد. اگرچه سنجش سرمایه اجتماعی و برنامه‌ریزی برای تحقق آن در حوزه تاب‌آوری سخت و پیچیده به نظر می‌رسد اما مشارکت و تعلق اجتماعی، توانایی گروه‌ها و شهروندان برای سازگاری و حس تعلق مکانی را می‌توان از مؤلفه‌های کلیدی آن در حوزه تاب‌آوری برشمرد. حوزه شمول این‌گونه تاب‌آوری، ظرفیت اجتماعی برای مقابله و ترمیم‌پذیری را در برمی‌گیرد و تحقق‌بخش مفهوم کلیدی مدیریت بحران اجتماع‌محور است. به‌عبارت‌دیگر، این تاب‌آوری از تفاوت ظرفیت اجتماعی، در واکنش مثبت نشان دادن، انطباق با تغییرات و حفظ رفتار سازگارانه و بازیابی یافتن از سوانح به دست می‌آید (رفیعیان و همکاران، ۱۳۹۰، ۳۱).

تاب‌آوری کالبدی ـ محیطی

شامل ارزیابی واکنش جامعه وظرفیت بازیابی بعداز سانحه نظیرپناهگاه‌ها،واحدهای مسکونی،تسهیلات سلامتی وزیرساختی مثل خطوط لوله،جاده‌ها و وابستگی آن‌ها به زیرساخت‌های دیگرمی‌شود.(رضایی،۱۳۹۲ :۲۹). همچنین این بعد از تاب آوری به آسیب‌پذیری ساختمان‌ها و بناها، دارایی و اموال شهروندان، سیستم‌های حمل‌ونقل و شبکه های ارتباطی دلالت می‌کند، همچنین ظرفیت پناهگاهی، تسهیلات و زیرساخت‌های

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1400.21.60.15.1]
[DOI: 10.52547/jgs.21.60.219]

بهداشتی-درمانی، درجه آسیب احتمالی بناها از خطرات، زیرساخت‌ها و تأسیسات حیاتی، حساس و مهم، آسیب‌پذیری جاده‌ها و خیابان‌ها برای تخلیه اضطراری و شریان‌های حیاتی پس از بحران را شامل می‌شود.

تاب‌آوری اقتصادی

تاب‌آوری در اقتصاد،به‌عنوان واکنش وسازگاری ذاتی افراد و جوامع دربرابرمخاطرات است؛به‌طوری‌که آن‌ها را قادر به کاهش خسارات وزیان‌های بالقوه ناشی ازمخاطرات سازد. به دلیل به هم‌پیوستگی وسیع درسطح اقتصاد کلان،تاب‌آوری اقتصادی نه‌تنها به ظرفیت‌های شغلی افراد بلکه به ظرفیت همه‌ی نهادها وابسته است.همچنین تابآوری اقتصادی به‌عنوان توانایی جامعه برای سازگاری اجتماعی واقتصادی که درمعرض مخاطرات طبیعی قراردارد تعریف می‌شود. این تاب‌آوری دارای دومؤلفه است: ظرفیت جامعه برای بازگشت به شرایط اقتصادی پیش از حادثه و دوم ظرفیت جوامع برای کاهش درمعرض خط قرارگرفتن حوادث ومخاطرات آینده است چه در واکنش به وقوع سانحه که جامعه تجربه کرده است و چه درپیش‌بینی وقوع حادثه‌های که هنوز تجربه نکرده است.(رضایی،۱۳۹۲ :۲۹). بنابراین تاب‌آوری اقتصادی به‌شدت ومیزان خسارت وارده، ظرفیت یا توانایی جبران خسارات وتوانایی برگشت به شرایط شغلی ودرآمدی مناسب،میزان سرمایه‌ی خانوار ودرآمدهای قابل تبدیل به سرمایه واشتغال،وضعیت مسکن،میزان دسترسی به خدمات مالی،بیمه،کمک هزینه‌هاوتوانایی احیای دوباره‌ی فعالیت‌های اقتصادی خانوارها بعدازیک سانحه،ارزیابی می‌شود.

تاب‌آوری مدیریتی – نهادی

تاب‌آوری نهادی به عنوان ظرفیت جوامع برای کاهش خطرو ایجادپیوندهای سازمانی در درون جامعه تعریف می‌شود؛به نوعی که ویژگی‌های مرتبط باتقلیل خطر،برنامه‌ریزی وتجربه‌ی سوانح قبلی رادربرمی‌گیرد.دراین بعد ویژگی‌های فیزیکی سازمان‌ها ازجمله تعداد نهادهای محلی،دسترسی به اطلاعات ،نیروها و افراد آموزش‌دیده وداوطلب،پایبندی به دستورالعمل‌های مدیریت بحران،به هنگام بودن قوانین ومقررات ،قوانین ومقررات بازدارنده و تشویق به ویژه درامرساخت‌وسازمساکن،تعامل نهادهای محلی با مردم و نهادهای دولتی،رضایت ازعملکرد نهادها،مسئولیت پذیری نهادهاونحوه‌ی مدیریت یا پاسخگویی به سوانح نظیر ساختار سازمانی،ارزیابی می‌شود. (رضایی،۱۳۹۲ :۲۹).

همچنین صالحی و همکاران (۱۳۹۰) اظهار داشتند که معمولاً مقوله تاب‌آوری شهری از هفت بعد، کاهش مخاطرات، زیرساخت‌ها، ساختاری – کالبدی، اقتصادی، محیط زیستی، اجتماعی – فرهنگی ومدیریتی قابل بررسی است جدول(۲).

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1400.21.60.15.1]
[DOI: 10.52547/jgs.21.60.219]

جدول(۲). ابعاد و مؤلفه‌های تاب‌آوری

ابعاد	مؤلفه
کاهش مخاطرات	برنامه جامع مدیریت شرایط اضطراری؛ ارزیابیآسیب‌پذیری و ریسک؛ رعایت آیین‌نامه‌ها و استانداردها؛ پتانسیل خطرپذیری(مخاطرات)؛ بیمه مخاطرات؛ آموزش و مانور؛ مستندسازی؛ نقش دولت و مدیریت شهری
زیرساختی	شریان‌های حیاتی (برق، آب، گاز، مخابرات، اینترنت)؛ مراکز حیاتی (صداوسیما و...)؛ حساس و مهم؛ تأسیسات عمومی (سازمان‌های دولتی، نیروی انتظامی، بیمارستان‌ها، آتش‌نشانی و ...)؛ تأسیسات شهری (ابنیه فنی، معابر، پل‌ها و تونل‌ها و ...)؛ تأسیساتخطرناک.
ساختاری – کالبدی	کاربری مسکونی، تجاری و صنعتی و آموزشی؛ ابنیه و سایت‌های تاریخی؛ انسجام محلات (محله محوری)؛ فرم شهر؛ بافت و کالبد شهر.
محیط زیستی	تنوع زیست‌محیطی و منابع طبیعی (تجدید پذیر و تجدید ناپذیر)؛ پایداری زیست‌محیطی؛ خصوصیات جغرافیایی (توپوگرافی).
اجتماعی – فرهنگی	عقاید و مذهب، سرمایه اجتماعی و فرهنگی، امنیت اجتماعی و فرهنگی، جمعیت، جنسیت، توزیع و نرخ رشد جمعیت، قومیت، نژاد و زبان، حس تعلق، هویت اجتماعی، ساختار خانواده؛ سنن و آداب‌ورسوم؛ مهاجرت، مشارکت عمومی، درس پذیری از تجارب.
اقتصادی	امنیت، پایداری و ثبات اقتصادی، نرخ رشد، پویایی و تنوع اقتصادی، وضعیت اشتغال و میزان درآمد، مالکیت.
مدیریتی	پشتیبانی سیستم، تنوع سیستم، اثربخشی سیستم، عدم وابستگی و خوداتکایی سیستم، استحکام سیستم، وابستگی درونی سیستم، قابلیت تطبیق سیستم، منابع و توزیع، ثبات نظام سیاسی.

(صالحی و همکاران،۱۳۹۰: ۱۰۲)

رضایی (۱۳۸۹)، در رساله دکتری خود با عنوان "تبیین تاب آوری اجتماعات شهری به منظور کاهش اثرات سوانح طبیعی(زلزله) ؛مطالعهٔ موردی: کلانشهر تهران"، تعداد۴محله از شهر تهران بااستفاده از روش نمونه گیری تصادفی طبقه ای با لحاظ کرد نمواردی چون موقعیت جغرافیایی و پایگاهاجتماعی-اقتصادی، به عنوان نمونه انتخاب گردیده اند،ازطرف دیگر،برای سنجش تابآوری از بین خانوارهای ساکن درمحلات نمونه،با استفاده ازفرمول کوکران،۴۰۰خانوار به عنوان جامعه نمونه تحقیق انتخاب شده اند. برای حصول به اهداف تحقیق از روش های اسنادی ومیدانی با تاکید برتکمیل پرسشنامه در نزد خانوارهای نمونه استفاده شده است

بهتاش و همکاران (۱۳۹۲)، در رساله دکتری خود تحت عنوان" تبیین ابعاد اجتماعی وفرهنگی تاب آوری شهر تبریز"، به بررسی مدل ها و تعاریف مختلف تاب آوری پرداخته و در نهایت با گزینش تعریف: " ظرفیت یک سیستم یا جامعه شهری برای مقاومت بیشتر دربرابر تغییرات بگونه ای که این شهر یا جامعه بتواند سطح قابل پذیرشی را در آفرینش و ایجاد ساختارها بدست آورد"، بعنوان رویکرد پژوهش خود با تمرکز بر روی سرمایه اجتماعی و ابعاد فرهنگی- اجتماعی تاب آوری، به ارزیابی شهر تبریز در زمینه میزان تاب آوری پرداخته است.

امیدعلی و همکاران (۱۳۹۳)، در مقاله ای با عنوان «بهسازی بافت های فرسوده شهری با رویکرد مدیریت بحران زلزله» که با هدف بهسازی بافت های فرسوده شهری با بررسی راهکارهای مشترک میان دو رویکرد برنامه ریزی بهسازی و مدیریت بحران زلزله انجام گرفته است تا از این طریق بتوان با تلفیق این دو رویکرد

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1400.21.60.15.1]
[DOI: 10.52547/jgs.21.60.219]

ضمن افزایش کیفیت زندگی در بافت های فرسوده، میزان آسیب پذیری آنها را در مقابل بحران زلزله کاهش داد. نتایج بدست آمده با استفاده از روش توصیفی، تحلیلی و پیمایشی نشان می دهد محله صوفیان از آسیب پذیری بالایی در زمینه های مختلف در برابر وقوع زلزله برخوردار است و با وجود اشتراک هایی که میان دو رویکرد برقرار است، در ارتباط با برخی از زمینه ها تفاوت ها و تناقض هایی مشاهده می شود.

منوریان و همکاران د ر سال ۱۳۹۷، پژوهشی را با عنوان شناسایی مولفه‌های اثر گذار بر افزایش میزان تاب آوری اجتماعی محلات آسیب پذیر و دارای بافت فرسوده در مواجهه با حوادث طبیعی (شهر موردی: تهران) انجام داده اند. ایشان در این پژوهش به این نتیجه رسیدند که یک شهر تاب آور و مقاوم در برابر سوانح شهری است که ساکنان آن بر اساس ظرفیتها و منابع، همگام با مدیران شهری و شهرداری‌ها در تصمیم گیری‌ها و طرح‌های شهری مشارکت کنند.شهری است که مخاطرات آن شناسایی شده باشد و برنامه ریزی و اقدامات مناسب برای حفاظت و حمایت از جان و مال مردم، میراث فرهنگی و سرمایه‌های اجتماعی صورت گرفته باشد. شهری است که در مراحل پیش، حین و پس از وقوع بحران قادر به سازماندهی امور باشد بتواند منابع مورد نیاز را تخصیص دهد و در تمام سطوح آگاهی شهروندان را افزایش دهد تا بدین ترتیب مخاطرات شهری کاهش یابد. با تقویت ارتباطات بین مردم و نهادها، ارتقای مشارکت مردمی در برنامه‌ها و تصمیم گیری‌های مربوط به برنامه ریزی شهری و مدیریت بحران و مدیریت شهری، آموزش، ایجاد و حفظ امنیت اجتماعی، سرمایه اجتماعی درک شده از سوی مردم در ارتقا و افزایش میزان تاب آوری اجتماعی محلات مورد پژوهش نقش موثری دارد.

روش تحقیق

قلمرو مکانی پژوهش

شهر فاروج در ۲۵ کیلومتری شمال غربی شهر قوچان و ۱۶۰ کیلومتری شمال غربی مشهد و در ۹۰ کیلومتری خاور بجنورد (مرکز استان) قرار گرفته است. شکل(۱).

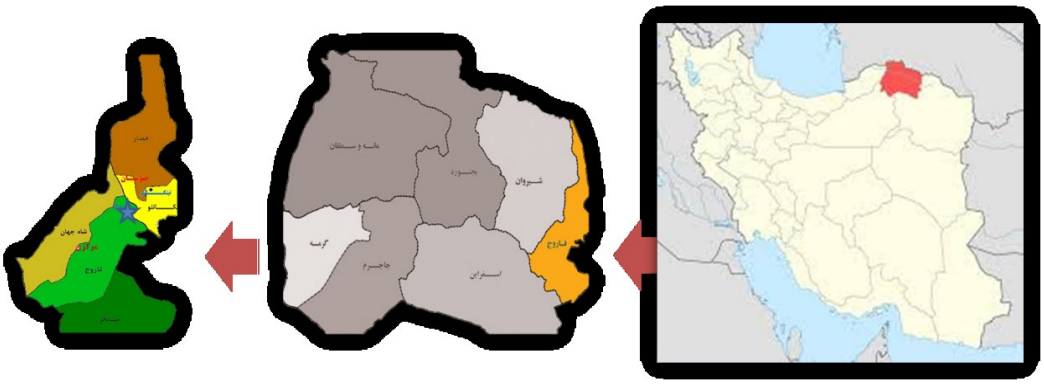

شکل(۱). موقعیت جغرافیایی شهر فاروج

بافت شهر فاروج را میتوان به سه دسته تقسیم بندی نمود:

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1400.21.60.15.1]
[DOI: 10.52547/jgs.21.60.219]

بافت قدیم. محله کهنه قلعه قدیمی ترین محله کنونی شهر هستند که بافت آن به دنبال زلزله سال ۱۳۰۸ از نو ساخته شده است.مسجد جامع به عنوان عنصر شاخص این محله میباشد که در قسمت جنوبی آن قرار دارد. محله رضوی در قسمت غربی کهنه قلعه قرار دارد و جزو هسته های اولیه شهر محسوب می شود.

بافت میانی:این دسته از محلات شهر بر اساس شرایط و سلسله مراتب توسعه در طی دو مرحله شکل گرفتن. مرحله اول : در دو طرف شمال و جنوب بافت قدیم که طی آن قسمت های مرکزی محله جعفر آباد، محله بهداری ، قسمت های مرکزی شمالی محله هرده، و محله خاق آباد شکل گرفته است. مرحله دوم: رشد و گسترش بافت های میانی شهر فاروج، در قسمت های جنوبی محله هرده، غرب کریم آباد و جعفرآباد و و جنوب محله عزت آباد اتفاق افتاده است.

بافت جدید: که با احداث جاده سنتو در شمال این جاده ایجاد شده است و شامل محلات عزت آباد ، محله آق داش و محله محمد آباد بافت های جدید شهر محسوب می شوند.

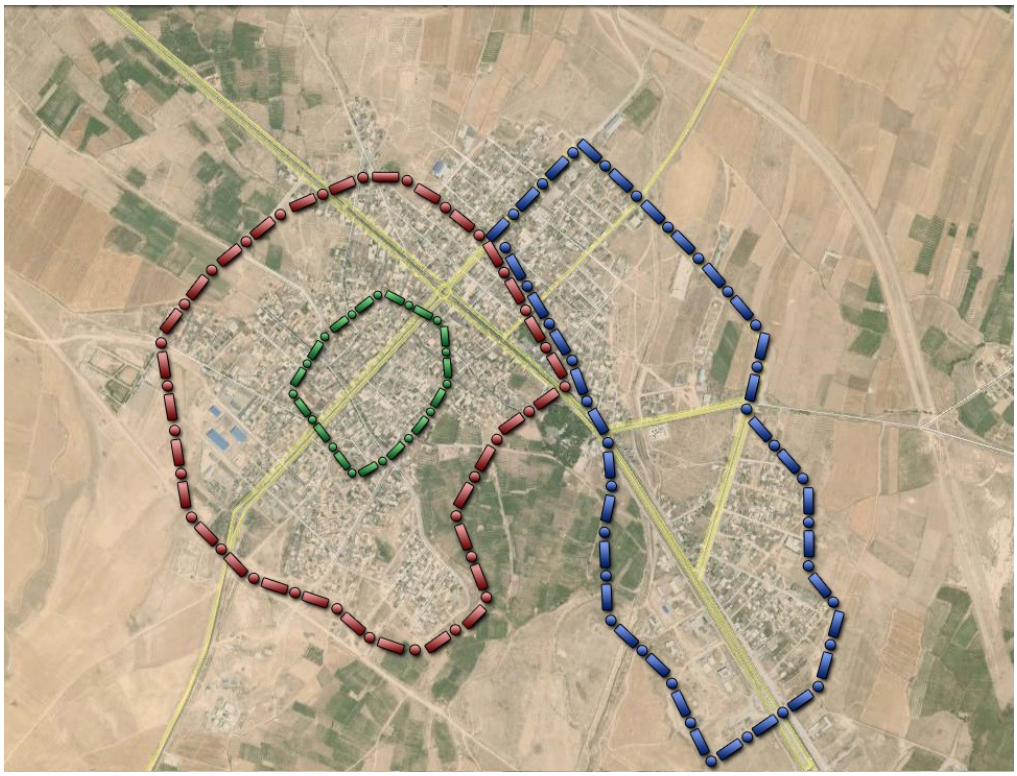

شکل(۲). بافت های جدید، میانی و قدیمی شهر فاروج

روش شناسی

هدف اصلی از انجام این پژوهش، تحلیل وضعیت شاخص های تاب آوری در بافت فرسوده و قدیمی شهر فاروج است. در این راستا تعداد ۳۲ شاخص در چهار بعد، کالبدی ـ محیطی، اجتماعی، اقتصادی و نهادی ـ مدیریتی براساس مطالعات مبانی نظری تحقیق انتخاب شد. جدول(۳).

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1400.21.60.15.1]
[DOI: 10.52547/jgs.21.60.219]

جدول(۳). معیارها و عوامل مورد مطالعه در پژوهش

کالبدی ـ محیطی (۱۲ عامل)	اجتماعی (۸ عامل)
۱. وضعیت لوله‌کشی آب محله ها ۲. وضعیت برق و تأسیسات برقی ۳. دسترسی به مراکز درمانی، بیمارستان، اورژانس و داروخانه ۴. دسترسی به مراکز آموزشی (مدارس، مهدکودک، دانشگاه) ۵. دسترسی به نهادهای امدادرسان (مرکز مدیریت بحران و...) ۶. دسترسی به ایستگاه آتش نشانی ۷. دسترسی به محل اسکان موقت ۸. وجود نقشه برای مسیرهای تخلیه ۹. وجود پناهگاه های مناسب در بافت فرسوده برای استفاده هنگام بحران ۱۰. استحکامات خدمات عمومی ۱۱. کیفیت کوچه و معابر محله ۱۲. کیفیت و استحکام ساختمان های مسکونی	۱۳. میزان آگاهی نسبت به بروز بلایای طبیعی و انسانی در محله ۱۴. میزان آگاهی از وجود گروه‌های امداد محله‌ای برای مقابله با بلایا ۱۵. میزان آگاهی در زمینه واکنش‌ها و نحوه رفتار مناسب در زمان بحران ۱۶. سطح آموزش کمک‌های اولیه و آشنایی با اقداماتی نظیر انتقال مصدومین، تزریقات، پانسمان ۱۷. حفظ آرامش روحی و روانی در هنگام و بعد از سانحه ۱۸. میزان امنیت اجتماعی و فرهنگی در زمان وقوع حوادث ۱۹. میزان مشارکت شهروندان در کارگاههای آموزشی آمادگی امداد و نجات(بستن منابع اصلی آب، گاز و برق) ۲۰. حس تعلق به محل سکونت
اقتصادی (۶ عامل)	نهادی ـ مدیریتی (۶ عامل)
۲۱. اعتبارات مالی و بانکی خانوارها ۲۲. میزان استفاده از اعتبارات مالی بانک‌ها یا نهادهای دیگر ۲۳. حمایت‌های مالی نهادهای دولتی و محلی ۲۴. امنیت شغلی ۲۵. توان مالی ساکنان برای مشارکت در حین بحران ۲۶. حمایت سازمان های بیمه از ساکنان	۲۷. روابط خانواده ها با نهادهای محلی ۲۸. فعالیت گروه های داوطلب ۲۹. اجرای مانور های آموزشی در محله ها توسط نهادهای دولتی ۳۰. وجود نیروهای آموزش دیده ۳۱. مسئولیت پذیری نهادها ۳۲. همکاری نهادها در تسهیل قوانین برای ساخت و ساز مسکن مقاوم

در گام بعدی براساس این شاخص ها، پرسشنامه پژوهش طراحی و در میان ساکنان محدوده مورد مطالعه توزیع گردید. لازم به ذکر است ۳۸۰ خانوار در تکمیل پرسشنامه ها همکاری کردند. در ادامه اطلاعات جمع آوری شده وارد نرم افزار SPSS شد و سپس با آزمون های آماری (آزمون تی تک نمونه ای) نتایج پژوهش مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. در ادامه نتایج پژوهش تشریح خواهد شد.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1400.21.60.15.1]
[DOI: 10.52547/jgs.21.60.219]

نتایج

در این مرحله از پژوهش، نتایج مطالعات میدانی در بافت فرسوده شهر فاروج مورد بررسی قرار می گیرد. برای تحلیلیافته های پژوهش از آزمون تی تک نمونه ای در محیط نرم افزار SPSS استفاده شده است. این آزمون دارای دو فرض به شرح زیر است.

فرض صفر= وضعیت شاخص در میزان تاب آوری بافت فرسوده شهر فاروج برابر با حد متوسط (۳) است.

فرض یک= وضعیت شاخص در میزان تاب آوری بافت فرسوده شهر فاروج برابر با حد متوسط (۳) نیست.

براساس پرسشنامه تنظیم شده، نمرات بین ۱ تا ۵ می‌باشد بنابراین مقدار آزمون را برابر ۳ که میزان متوسط شاخص است، در نظر گرفته‌ایم. در تحلیل نتایج آزمون باید مقدار Sig و یا سطح معنی داری تفسیر شود. در این زمینه باید گفت که اگر مقدار سطح معنی داری بیشتر از ۰/۰۵ باشد فرض صفر را می پذیریم. به این معنا که توزیع داده ها برابر با حد متوسط است. در طرف مقابل در صورتی که مقدار Sig کمتر از ۰/۰۵ شود فرض صفر رد می شود.

تحلیل وضعیت شاخص های کالبدی ـ محیطی

اولین بعد از تاب آوری بافت فرسوده شهر فاروج، شاخص های کالبدی ـ محیطی است. در این زمینه تعداد ۱۲ شاخص انتخاب شده است. نتایج تحلیل پرسشنامه ها حاکی از آن است که سطح معنی داری برای دو شاخص دسترسی به مراکز درمانی و کیفیت کوچه ها و معابر بالاتر از ۰/۰۵ است. به این معنا که وضعیت دو شاخص مذکور در حد متوسط است. در زمینه سایر شاخص ها سطح معنی داری کمتر از ۰/۰۵ است. با توجه به نمرات میانگین، شاخص های وضعیت لوله کشی آب محله ها و وضعیت برق و تأسیسات برقی نسبت به سایر شاخص ها وضعیت بهتری دارند. در طرف مقابل دو شاخص وجود نقشه برای مسیرهای تخلیه و وجود پناهگاه های مناسب در بافت فرسوده برای استفاده هنگام بحران در پایین ترین رتبه قرار دارند.

جدول(۴). آزمون تی تک نمونه ای برای شاخص های کالبدی ـ محیطی

شاخص های کالبدی ـ محیطی	Test Value=3			
	درجه آزادی	مقدار معناداری (sig.)	میانگین	رتبه
وضعیت لوله‌کشی آب محله ها	۳۷۹	۰/۰۰۰	۳/۵۶	۲
وضعیت برق و تأسیسات برقی	۳۷۹	۰/۰۰۰	۳/۸۹	۱
دسترسی به مراکز درمانی، بیمارستان، اورژانس و داروخانه	۳۷۹	۰/۴۲۱	۳/۰۳	۵
دسترسی به مراکز آموزشی (مدارس، مهدکودک، دانشگاه)	۳۷۹	۰/۰۰۰	۳/۳۶	۳
دسترسی به نهادهای امدادرسان (مرکز مدیریت بحران و...)	۳۷۹	۰/۰۳	۲/۲۹	۸
دسترسی به ایستگاه آتش نشانی	۳۷۹	۰/۰۰۰	۱/۸۱	۹
دسترسی به محل اسکان موقت	۳۷۹	۰/۰۰۴	۱/۱۷	۱۰

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1400.21.60.15.1]
[DOI: 10.52547/jgs.21.60.219]

وجود نقشه برای مسیرهای تخلیه	۳۷۹	۰/۰۰۰	۰/۹۶	۱۱
وجود پناهگاه های مناسب در بافت فرسوده برای استفاده هنگام بحران	۳۷۹	۰/۰۰۰	۰/۸۵	۱۲
استحکامات خدمات عمومی	۳۷۹	۰/۰۰۰	۲/۵۶	۷
کیفیت کوچه ها و معابر بافت فرسوده	۳۷۹	۰/۱۱۲	۲/۹۸	۶
کیفیت و استحکام ساختمان های مسکونی	۳۷۹	۰/۰۹۸	۳/۱۹	۴

تحلیل وضعیت شاخص های اجتماعی

در ادامه وضعیت شاخص های اجتماعی بررسی شده است. نتایج آزمون تی تک نمونه ای نشان از آن دارد که در تمامی شاخص ها، سطح معنی داری کمتر از ۰/۰۵ است. به این معنا که وضعیت هیچ یک از شاخص ها در حد متوسط نیست. براساس نتایج بدست آمده، تنها دو شاخص میزان مشارکت شهروندان در کارگاههای آموزشی آمادگی امداد و نجات(بستن منابع اصلی آب، گاز و برق) و حس تعلق به محل سکونت نمره بالاتر از حد متوسط دارند. شش شاخص دیگر پایین تر از حد متوسط هستند.

جدول(۵). آزمون تی تک نمونه ای برای شاخص های اجتماعی

شاخص های اجتماعی	Test Value=3			
	درجه آزادی	مقدار معناداری (sig.)	میانگین	رتبه
میزان آگاهی نسبت به بروز بلایای طبیعی و انسانی در محله	۳۷۹	۰/۰۰۰	۱/۶۳	۷
میزان آگاهی از وجود گروه‌های امداد محله‌ای برای مقابله با بلایا	۳۷۹	۰/۰۰۳	۱/۵۶	۸
میزان آگاهی در زمینه واکنش‌ها و نحوه رفتار مناسب در زمان بحران	۳۷۹	۰/۰۰۱	۱/۷۸	۶
سطح آموزش کمک‌های اولیه و آشنایی با اقداماتی نظیر انتقال مصدومین، تزریقات، پانسمان	۳۷۹	۰/۰۰۰	۲/۵۹	۳
حفظ آرامش روحی و روانی در هنگام و بعد از سانحه	۳۷۹	۰/۰۲	۲/۱۳	۵
میزان امنیت اجتماعی و فرهنگی در زمان وقوع حوادث	۳۷۹	۰/۰۰۰	۲/۲۱	۴
میزان مشارکت شهروندان در کارگاههای آموزشی آمادگی امداد و نجات(بستن منابع اصلی آب، گاز و برق)	۳۷۹	۰/۰۰۰	۳/۲۶	۲
حس تعلق به محل سکونت	۳۷۹	۰/۰۰۰	۳/۸۹	۱

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1400.21.60.15.1]
[DOI: 10.52547/jgs.21.60.219]

تحلیل وضعیت شاخص های اقتصادی

در تحلیل تاب آوری اقتصادی بافت فرسوده شهر فاروج، تعداد شش شاخص انتخاب شده است. در این باره نتایج حاکی از آن است که تمام شاخص با سطح معنی داری ۰/۰۰۰ پایین تر از حد متوسط هستند. در این چارچوب، شاخص حمایت‌های مالی نهادهای دولتی و محلی با نمره میانگین ۲/۵۶ رتبه اول و شاخص میزان استفاده از اعتبارات مالی بانک‌ها یا نهادهای دیگر با نمره میانگین ۱/۱۲رتبه ششم را دارند.

جدول(۶). آزمون تی تک نمونه ای برای شاخص های اقتصادی

شاخص های اقتصادی	Test Value=3			
	درجه آزادی	مقدار معناداری (sig.)	میانگین	رتبه
اعتبارات مالی و بانکی خانوارها	۳۷۹	۰/۰۰۰	۲/۲۳	۲
میزان استفاده از اعتبارات مالی بانک‌ها یا نهادهای دیگر	۳۷۹	۰/۰۰۰	۱/۱۲	۶
حمایت‌های مالی نهادهای دولتی و محلی	۳۷۹	۰/۰۰۰	۲/۵۶	۱
امنیت شغلی	۳۷۹	۰/۰۰۰	۱/۸۴	۳
توان مالی ساکنان برای مشارکت در حین بحران	۳۷۹	۰/۰۰۰	۱/۵۶	۴
حمایت سازمان های بیمه از ساکنان	۳۷۹	۰/۰۰۰	۱/۲۵	۵

تحلیل وضعیت شاخص های نهادی ـ مدیریتی

در گام چهارم از تحلیل یافته های پژوهش، وضعیت شاخص های نهادی ـ مدیریتی تحلیل شده است. نتایج حاکی از آن است که در دو شاخص روابط خانواده ها با نهادهای محلی و مسئولیت پذیری نهادها، سطح معنی داری بالاتر از ۰/۰۵ است. به این معنا که وضعیت دو شاخص مذکور در سطح متوسط است. براساس نتایج بدست آمده، وضعیت شاخص فعالیت گروه های داوطلب با نمره میانگین ۳/۱۵ بالاتر از حد متوسط بوده و رتبه اول را دارد. از سوی دیگر شاخص اجرای مانور های آموزشی در محله ها توسط نهادهای دولتی با نمره میانگین ۲/۱۹ پایین ترین جایگاه را به خود اختصاص داده است جدول(۷).

جدول(۷). آزمون تی تک نمونه ای برای شاخص های نهادی ـ مدیریتی

شاخص های نهادی ـ مدیریتی	Test Value=3			
	درجه آزادی	مقدار معناداری (sig.)	میانگین	رتبه
روابط خانواده ها با نهادهای محلی	۳۷۹	۰/۰۸۹	۲/۹۸	۳
فعالیت گروه های داوطلب	۳۷۹	۰/۰۰۰	۳/۱۵	۱
اجرای مانور های آموزشی در محله ها توسط نهادهای دولتی	۳۷۹	۰/۰۰۰	۲/۱۹	۶

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1400.21.60.15.1]
[DOI: 10.52547/jgs.21.60.219]

وجود نیروهای آموزش دیده	۳۷۹	۰/۰۰۰	۲/۳۷	۵
مسئولیت پذیری نهادها	۳۷۹	۰/۰۷۸	۳/۰۸	۲
همکاری نهادها در تسهیل قوانین برای ساخت و ساز مسکن مقاوم	۳۷۹	۰/۰۰۰	۲/۴۷	۴

در پایان، چهار بعد تاب آوری با یکدیگر و براساس نمره های میانگین مقایسه شده است. نتایج بدست آمده حاکی از آن است که تاب آوری در بعدنهادی ـ مدیریتی با نمره میانگین ۲/۷۰ در رتبه اول قرار دارد. در رتبه دوم تاب آوری کالبدی ـ محیطی با نمره میانگین ۲/۴۷ قرار گرفته است. نهایتا ابعاد اجتماعی و اقتصادی به ترتیب در رتبه های سوم و چهارم قرار دارند.

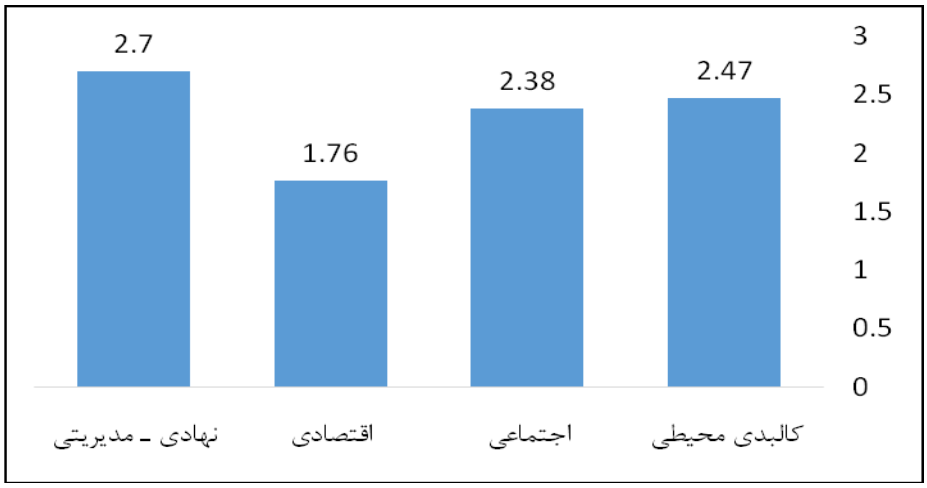

شکل(۳). مقایسه ابعاد تاب آوری در بافت فرسوده شهر فاروج

در بخش دوم از تحلیل یافته های پژوهش، ضریب اهمیت برای هر یک از شاخص ها براساس نظرات کارشناسان برآورد شده است. در واقع در پرسشنامه ای از کارشناسان خواسته شد تا اهمیت هر شاخص را از نمره ۱ تا ۵ تعیین نمایند. پس از جمع آوری پرسشنامه ها، نمره میانگین برای هر شاخص محاسبه شد. نتایج تعیین ضریب اهمیت شاخص ها در جدول(۸) ارائه شده است.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1400.21.60.15.1]
[DOI: 10.52547/jgs.21.60.219]

جدول(۸). ضریب اهمیت شاخص های مورد مطالعه در پژوهش

کالبدی ـ محیطی	اجتماعی
وضعیت لوله‌کشی آب محله ها (۴/۳۶) وضعیت برق و تأسیسات برقی(۴/۷۶) دسترسی به مراکز درمانی (۴/۴۹) دسترسی به مراکز آموزشی (۳/۲۲) دسترسی به نهادهای امدادرسان (۴/۲۶) دسترسی به ایستگاه آتش نشانی (۴/۰۱) دسترسی به محل اسکان موقت (۴/۸۹) وجود نقشه برای مسیرهای تخلیه (۳/۹۶) وجود پناهگاه های مناسب در بافت فرسوده برای استفاده هنگام بحران (۳/۱۰) استحکامات خدمات عمومی (۳/۵۲) کیفیت کوچه و معابر محله (۲/۸۹) کیفیت و استحکام ساختمان های مسکونی (۲/۹)	میزان آگاهی نسبت به بروز بلایای طبیعی و انسانی در محله (۴/۱۹) میزان آگاهی از وجود گروه‌های امداد محله‌ای برای مقابله با بلایا (۲/۴۱) میزان آگاهی در زمینه واکنش‌ها و نحوه رفتار مناسب در زمان بحران (۴/۵) سطح آموزش کمک‌های اولیه و آشنایی با اقداماتی نظیر انتقال مصدومین و تزریقات، پانسمان (۳/۷۹) حفظ آرامش روحی و روانی در هنگام و بعد از سانحه (۲/۷۵) میزان امنیت اجتماعی و فرهنگی در زمان وقوع حوادث (۲/۶) میزان مشارکت شهروندان در کارگاههای آموزشیآمادگی امداد و نجات (۲/۲۱) حس تعلق به محل سکونت (۳/۱۷)
اقتصادی	نهادی ـ مدیریتی
اعتبارات مالی و بانکی خانوارها (۳/۸۱) میزان استفاده از اعتبارات مالی بانک‌ها یا نهادهای دیگر (۲/۶۴) حمایت‌های مالی نهادهای دولتی و محلی (۴/۲۹) امنیت شغلی (۴/۸۵) توان مالی ساکنان برای مشارکت در حین بحران (۳/۶۱) حمایت سازمان های بیمه از ساکنان (۴/۰۲)	روابط خانواده ها با نهادهای محلی (۳/۱۲) فعالیت گروه های داوطلب (۴/۳۲) اجرای مانور های آموزشی در محله ها توسط نهادهای دولتی (۳/۵۷) وجود نیروهای آموزش دیده (۴/۵) مسئولیت پذیری نهادها (۴/۸۶) همکاری نهادها در تسهیل قوانین برای ساخت و ساز مسکن مقاوم (۳/۷۷)

تا این مرحله از پژوهش برای ۳۲ شاخص مورد مطالعه نمره میانگین در وضع موجود و همچنین ضریب اهمیت تعیین شده است. در پایان براساس تلفیق نتایج، شاخص هایی که اولویت اجرایی بالاتری دارند، مشخص خواهند شد. در این روش دنبال شاخص هایی هستیم که در در وضع موجود نمره میانگین پایین داشته و همچنین از ضریب اهمیت بالایی برخوردار هستند. براساس تحلیل های انجام شده در شکل شماره ۴، نه شاخص با ویژگی های مذکور وجود دارند. این شاخص ها به شرح زیر هستند:

- دسترسی به ایستگاه آتش نشانی
- دسترسی به محل اسکان موقت
- وجود نقشه برای مسیرهای تخلیه
- وجود پناهگاه های مناسب در بافت فرسوده برای استفاده هنگام بحران
- میزان آگاهی نسبت به بروز بلایای طبیعی و انسانی در محله
- میزان آگاهی در زمینه واکنش‌ها و نحوه رفتار مناسب در زمان بحران

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1400.21.60.15.1]
[DOI: 10.52547/jgs.21.60.219]

- امنیت شغلی
- توان مالی ساکنان برای مشارکت در حین بحران
- حمایت سازمان های بیمه از ساکنان

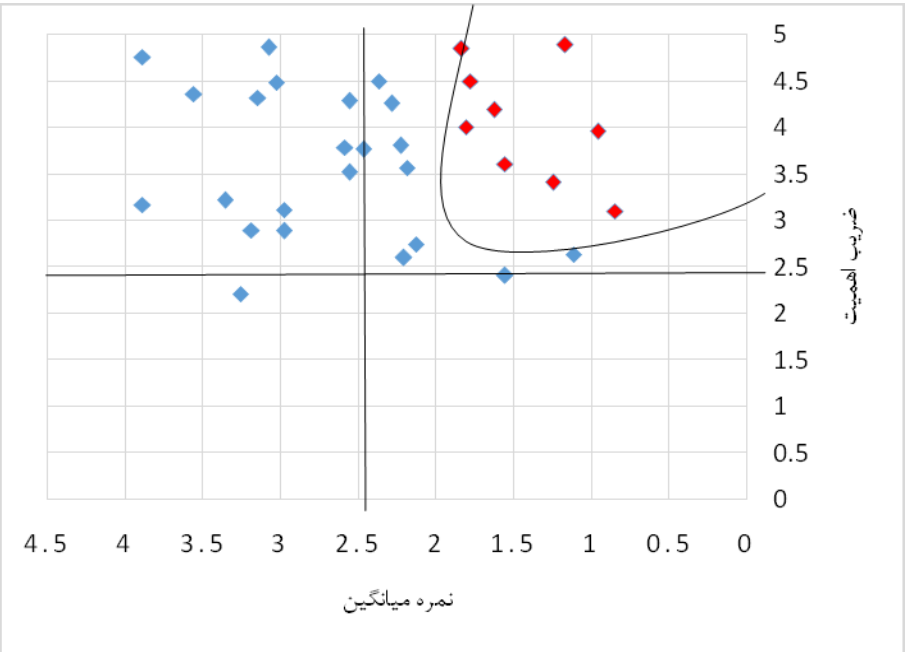

شکل(۴). تلفیق نتایج و شناسایی اولویت های اجرایی

نتیجه گیری و پیشنهادات

در این پژوهش وضعیت شاخص های تاب آوری در بافت فرسوده شهر فاروج با استفاده از مطالعات میدانی، نظرات کارشناسان و آزمون های آماری مورد بررسی قرار گرفت. نتایج بررسی ها نشان داد که تاب آوری در بعد نهادی ـ مدیریتی با نمره میانگین ۲/۷۰ در رتبه اول قرار دارد. در رتبه دوم تاب آوری کالبدی ـ محیطی با نمره میانگین ۲/۴۷ قرار گرفته است. نهایتا ابعاد اجتماعی و اقتصادی به ترتیب در رتبه های سوم و چهارم قرار دارند. در این راستا پیشنهاداتی به شرح زیر ارائه می شود:

راهکارهای بعد اجتماعی جهت افزایش سطح تاب آوری

- برنامه ریزی و سرمایه گذاری در ساختارهای کلان اجتماعی جهت ارتقای سطح کیفیت زندگی شهری در منطقه
- در دسترس عموم قرار دادن منابع آموزشی و اطلاعات آسیب پذیری و خطرات احتمالی و نحوه ی برخورد با این خطرات از جانب مردم برای حمایت بیشتر مردم از طرح های مقاوم سازی و کاهش آسیب پذیری مخاطرات طبیعی در سطح منطقه

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1400.21.60.15.1]
[DOI: 10.52547/jgs.21.60.219]

–آگاهی دادن به مردم پیرامون حقوق قانونی خود و آگاهی دادن به جامعه از خسارت، آسب پذیری، مخاطرات احتمالی، اقدامات جهت پیشگیری و اقدامات مناسب در برخورد با خطرات و نحوه مدیریت آن توسط خود اجتماع

–شناخت توانمندی های مردم و برنامه ریزی جهت استفاده از این توانایی ها در هنگام بروز مخاطرات

راهکارهای بعد اقتصادی جهت افزایش سطح تاب آوری

–به کار گیری سیاست های حمایتی، اجرایی و مالی توسط نهادها و تسهیل راه های وصول به سرمایه گزاری در زمینه افزایش تاب آوری

–ایجاد فعالیت های اقتصادی پایدار و با ثبات در منطقه از طریق اعطای تسهیلات اشتغال زایی و از این رو کاهش نرخ بیکاری و هم چنین تلاش برای جذب سرمایه گذاری جهت تنوع بخشیدن به فعالیت های اقتصادی منطقه با توجه به پتانسیل های منطقه با هدف ارتقای توانمندی اقتصادی و در آمدی ساکنین

–پیاده سازی سیاست های کاهش فقر و توانمندسازی گروه های آسیب پذیر جامعه

–تاکید مضاعف بر روی سرمایه گذاری های بخش توریسم با توجه به وجود جاذبه های گردشگری و تقویت آن جهت ایجاد اقتصاد رقابتی و پایدار

–توانمندسازی دولت محلی و ایجاد امکان دسترسی به منابع مالی و پشتوانه‌های دولتی برای پیاده کردن هدف تاب‌آوری در مقابله با مخاطرات در حمایت از استراتژی‌های معیشتی و کنترل حادثه در زمان‌های مختلف پیش، هنگام و احیاسازی های بعد از حادثه‌ها و بحران‌ها

–افزایش توان مالی و علاقه جهت توسعه و افزایش فعالیت‌های سازنده از طریق کمک و همکاری‌های فعالان خارجی

راهکارهای بعد نهادی جهت افزایش سطح تاب آوری

–تشویق مردم به همکاری با نهادهای محلی به منظور دخالت در سرنوشت خود و دفاع از جامعه در مواقع بحران و بلایا، در واقع استفاده از سرمایه های اجتماعی و شریک کردن آن‌ها در اقدامات مربوط به تقلیل خطر و یا مقابله با خطر و پیوند آن ها با نهاد های مربوطه

–استفاده از اصول حکمروایی خوب شهری جهت به رسمیت شناختن حقوق اساسی مردم جامعه توسط دولت محلی و مرکزی و نهادهای جامعه مدنی در جهت ایجاد امنیت و کاهش آسیب پذیری و تامین رفاه و همچنین ترغیب به مساعدت و همکاری در بین مردم

–آموزش جامع برای همه ی مدیران محلی اعم از شورایاری ها، کارمندان بخش شهرداری و... به وسیله نهاد های مربوطه

–برنامه‌ریزی جهت به کارگیری و همکاری گروه های داوطلب و فعال اجتماعی در مواقع بحران و اضطراری با دولت محلی و سایر نهاد ها، انجام تمرین های آماده سازی در برابر حادثه، آموزش در خصوص مشارکت و همکاری در مواقع بحران

–به کارگیری و ایجاد ضوابط جهت افزایش پاسخگویی و مسئولیت پذیری مدیران مسئول

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1400.21.60.15.1]
[DOI: 10.52547/jgs.21.60.219]

–افزایش ظرفیت های جامعه، گروه ها و نهاد ها محلی در برآوردن نیاز و اهداف جامعه در خصوص برنامه های مقاوم سازی و کاهش آسیب پذیری

–پیوند و همکاری صریح و متقابل در بین سازمان های محلی، سازمان های دولتی و مردم به منظور افزایش پایایی, مشارکت و در نهایت تاب آوری جامعه از طریق ایجاد نهاد ها و دفاتر در مجامع محلی همچون شورایاری ها و...

راهکارهای بعد کالبدی-محیطی جهت افزایش سطح تاب آوری

–کاهش تراکم‌های جمعیتی و مسکونی و رساندن آن به سطح استاندارد و پخشایش جمعیت و برنامه‌ریزی بلند مدت جهت نیل به آن

–ایجاد محیط‌های امن و بی خطر و پخشایش آن‌ها در محدوده و در معرض خطر قرار ندادن افراد جامعه و امکانات از جمله مسکن، محل کار و امکانات اجتماعی و عمومی در مناطقی که احتمال خطر در آن بسیار است از طریق انتقال مردم و افرادی که در معرض خطر قرار دارند و همچنین هدایت توسعه آتی از مناطق ناامن و پر خطر به مناطق امن

–رعایت استاندارد های بین المللی اجرایی، طراحی و برنامه ریزی در تامین زیرساخت ها و امکانات از طرف جوامع مردمی و حکومت های محلی عمومی به منظور حمایت و برآوردن نیاز های اضطراری در هنگام وقوع حادثه و بحران و بازگشت به حالت اولیه به منظور اقامت در محل به طور دائم

–حفاظت از امکانات و زیرساخت های عمومی از طریق اقداماتی همچون بازسازی، بهسازی و بهبود بخشی

منابع

احمدی عبدالمجید؛ فتحی سعید؛ اکبری ابراهیم .(۱۳۹۷). **ارزیابی تاب آوری محیط شهری در بربر مخاطرات طبیعی با تاکید بر زمین لرزه با استفاده از منطق فازی و GIS(مطالعه موردی :شهر ارومیه)**،مجله جغرافیا و مخاطرات محیطی، ۲۷: ۷۳-۵۷.

اسدی عزیز آبادی مهسا ؛ زیاری کرامت ا... ؛ وطن خواهی،محسن . (۱۳۹۷).**سنجش و ارزیابی میزان تاب آوری بافت فرسوده شهری در برابر مخاطرات محیطی (نمونه موردی بافت فرسوده کلان شهر کرج)**،مجله پژوهش و برنامه ریزی شهری، ۳۵:۱۱۱- ۱۲۲.

بهتاش فرزاد ؛ محمدرضا محمدتقی پیربایانی؛ محمد علی کی نژاد.(۱۳۹۲) . **درآمدی بر تاب آوری شهرهای اسلامی**، اولین همایش ملی معماری و شهرسازی اسلامی، تبریز، دانشگاه هنر اسلامی تبریز.

پوراحمد احمد؛ جواد زارعی .(تابستان ۱۳۹۴). **سنجش کیفیت زندگی در قلمرو بافت فرسوده شهری مطالعه موردی: منطقه ۹ شهر تهران**، پژوهش و برنامه ریزی شهری، سال ششم، شماره بیست و یکم : ۱۸-۱.

پویا علیرضا ؛ میلاد حکیم‌زاده . (تابستان ۱۳۹۴). **گروه بندی بافت های فرسوده شهری در استان خراسان رضوی (با تأکید بر روش تحلیل خوشه ای سلسله مراتبی)**، برنامه ریزی منطقه ای، سال پنجم، شماره ۱۸: ۱۵-۲۶.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

[DOR: 20.1001.1.22287736.1400.21.60.15.1]

[DOI: 10.52547/jgs.21.60.219]

خاکپور براتعلی ؛اکرم مهرورز. (اسفند ۱۳۹۳). **بررسی استراتژی های موثر در فرایند احیاء بافت های فرسوده شهری با تأکید بر مشارکت مردمی (نمونه مورد مطالعه: قلعه آبکوه مشهد)**، کنفرانس ملی شهرسازی، مدیریت شهری و توسعه پایدار، تهران:. ۱۹.

داداش پور هاشم؛ عادلی زینب.(۱۳۹۴). **سنجش ظرفیت های تاب آوری در مجموعه شهری قزوین**، مدیریت بحران، ۴(۸): ۸۴-۷۳.

رضایی محمدرضا .(۱۳۹۲).**ارزیابی تاب‌آوری اقتصادی و نهادی جوامع شهری در برابر سوانح طبیعی مطالعه‌ی موردی**، زلزله‌ی محله‌های شهر تهران، فصلنامه علمی و پژوهشی مدیریت بحران شمـاره سوم، بهار ۱۳۹۲.

رضایی، محمدرضا. (۱۳۸۹) . **تبیین تاب آوری اجتماعات شهری به منظور کاهش اثرات سوانح طبیعی(زلزله) مطلاعه موردی کلانشهر تهران**، رساله دکتری رشته جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران.

رفیعیان مجتبی ؛ محمدرضا رضایی؛علی عسگری ؛ اکبر پرهیزگار ؛ سیاوش شایان .(۱۳۹۰).**تبیین مفهومی تاب آوری و شاخص سازی آنم در مدیریت سوانح اجتماع محور (CBDM)** ، برنامه ریزی و آمایش فضا ، ۴ :۴۱-۱۹ .

صالحی اسماعیل ؛محمدتقی آقابابایی ؛هاجر سرمدی ؛محمدرضا فرزادبهتاش.(۱۳۹۰) . **بررسی میزان تاب آوری محیطی با استفاده از مدل شبکه علیت** ، نشریه محیط شناسی ، ۳۷(۵۹): ۹۹-۱۱۲.

فرشیدی حسین. (دی ۱۳۸۹). **رهگیری شیوه های مداخله دولت در بافت های فرسوده شهری**، ماهنامه اطلاع رسانی، آموزشی و پژوهشی، ۵۴:۳۶-۳۹.

منوریان عباس؛امیری مجتبی ؛مهری کلی سیمین. (تابستان ۱۳۹۷). **شناسایی مولفه‌های اثر گذار بر افزایش میزان تاب آوری اجتماعی محلات آسیب پذیر و دارای بافت فرسوده در مواجهه با حوادث طبیعی (شهر موردی: تهران)**، مطالعات مدیریت شهری، ۴۴: ۲۶-۱۳.

میرزایی الهام .(۱۳۹۳) .**کاربردرویکردتاب آوری دربرنامه ریزی شهری جهت کاهش اثرات سوانح طبیعی موردمطالعه: شهرسنندج**، پایان نامه کارشناسی ارشد برنامه ریزی شهری، دانشگاه ارومیه.

میرعلی اسماعیل؛ تقوایی بیدرام. (۱۳۹۳). **بهسازی بافت های فرسوده شهری با رویکرد مدیریت بحران**، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، سال ۲۹ (۳):۱۷۷-۱۶۵.

ناجی‌میدانی علی‌اکبر؛هاروتیانیان هاروتیان ؛ امیر فرهادیان. (تابستان ۱۳۹۴). **مدل سازی روابط بین شاخص های شناسایی بافت های فرسوده شهری و شاخص های توسعه پایدار در اطراف حرم امام رضا (ع)**،جغرافیا و آمایش شهری ـ منطقه ای، ۱۵: ۴۸-۳۳.

Cutter, L., Burton, C., Emrich, C., (2010). **Disaster Resilience Indicators for Benchmarking Baseline Conditions, Homeland Security and Emergency Management**, 7.

Farid, K. (2011). Urban Sprawl vs. **Urban Renewal: What Role for Town and Country Planning Instruments in Ensuring Sustainable Cities? Case of Algeria**. Procedia Engineering, 21, 760-766.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1400.21.60.15.1]
[DOI: 10.52547/jgs.21.60.219]

Kärrholm, M., Nylund, K., & de la Fuente, P. P. (2014). **Spatial resilience and urban planning: Addressing the interdependence of urban retail areas**. Cities, 36, 121-130.

Leeuw, Van der., S.E. and Leygonie, C.A. (2000). **A long term perspectiveon resilience in socio natural systems. Paper presented at theworkshop on System shocks-system resilience**, Sweden, Abisko,22-26 May.

León, J., & March, A. (2014). **Urban morphology as a tool for supporting tsunami rapid resilience: A case study of Talcahuano**, Chile. Habitat International, 43, 250-262.

Mayunga, J.S, (2007) , **Understanding and Applying the Concept of Community Disaster Resilience: A Capital-based Approach**, Draft paper prepared for the Summer Academy for Social Vulnerability and Resilience Building, July 22-28, Munich, Germany.

McEntire, D. A., Fuller, C. &Weber, R. 2002. "**A comparisonof disaster paradigm: The search for a holistic policy**". Public Administration Review.

Manyena, S.B. 2006. "**The concept of resilience revisited**", Disasters Volume30, Issue4.

Normandin J.-M, Therrien M.-C, Tanguay G.A(2011), **City strengthin times of turbulence: strategic resilience indicators**, Urban Affairs Association41Conference, New Orleans.

Usamah, M., Handmer, J., Mitchell, D., Ahmed, I. (2014) , **Can the vulnerable be resilient**? Co-existence of vulnerability and disaster resilience: Informal settlements in the Philippines, International Journal of Disaster Risk Reduction, 10, Part a, 178–189.

Zheng, H. W., Shen, G. Q., & Wang, H. (2014). **A review of recent studies on sustainable urban renewal. Habitat International**, 41, 272-279.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

[DOR: 20.1001.1.22287736.1400.21.60.15.1]

[DOI: 10.52547/jgs.21.60.219]